

Het Laegieskamp, een blauwgrasland op de overgang van zand en veen

A.C. Bouman & B.F. van Tooren

Het Laegieskamp is gelegen op de overgang van de hoge zandgronden van het Gooi naar de westelijker gelegen veengebieden van de Vechtplassen. Tot 1924 was het gebied onderdeel van de meentgronden, de door de gezamenlijke boeren beheerde gronden. Er waren toen niet alleen natte schraal- en blauwgraslanden aanwezig alsmede poelen met zachtwaterplanten (De Vries, 1889), maar ook overgangen naar drogere delen en op de droogste delen heischraal grasland.

In de loop van de vorige eeuw is het gebied in gebruik genomen voor o.a. woningbouw en de aanleg van sportvelden. Het resterende noordelijke deel is als park ingericht, waarbij ook bos is aangeplant. Slechts een klein deel is gespaard gebleven en tot op de dag van vandaag heeft dat het karakter van een blauwgrasland. Dit 'laatste blauwgrasland van Noord-Holland' is echter door aantasting van de waterhuishouding sterk gedegradeerd. Van de vele bijzondere soorten die hier ooit zijn aangetroffen is weinig meer over. Het blauwgrasland wordt thans nog gekenmerkt door het veelvuldig voorkomen van o.a. *Cirsium dissectum*, *Carex panicea*, plaatselijk veel *Molinia caerulea* en verder algemene soorten van vochtige, vrij zure graslanden. Wel was aan het eind van de jaren '90 in een slootje nabij het blauwgrasland *Nitella translucens* gevonden.

Begin jaren '90 is een hydrologisch herstelprogramma uitgevoerd maar dit heeft niet geleid tot veel wijzigingen in de flora en vegetatie. Ook in enkele geplagde stukjes vestigden zich vrijwel geen andere dan de al aanwezige soorten. Op één plaats komt inmiddels wel *Pedicularis sylvatica* voor. Het Laegieskamp omvat

behalve dit blauwgrasland nog enig bos, een grasland, sportvelden, een voormalig zwembad en nog wat kleinere andere elementen.

Het bovenstaande is heel beknopt de historie van het terrein (De Mars 1996). De geschiedenis van het Laegieskamp heeft echter in 1993 een wending gekregen. Natuurmonumenten heeft het gebied toen in eigendom gekregen en het beheer overgenomen van de gemeente Hilversum. In 1994 is een deel van een ca. 300 m ten zuiden van het blauwgrasland gelegen cultuurgrasland, de Koeiemeent geheten, afgegraven. De hoop was dat in dit grasland een schrale vegetatie terug zou keren met wellicht nog kenmerken van de ooit aanwezige meentgronden. In een dichtgeschoven venige laagte waar een eeuw eerder een fort (verdedigingsbolwerk) gelegen was, is ook een ven aangelegd. De oevers van de sloten zijn verder sterk afgevlakt en zoals gezegd werd in een deel van het perceel de gehele voedselrijke bovengrond verwijderd (De Mars et al., 1995).

In de jaren na afgraving bleek zich de ene na de andere bijzondere soort in het gebied te vestigen. Sommigen daarvan zijn tegenwoordig op veel plaatsen in Nederland succesvol, zoals *Pilularia globulifera*, maar anderen verschenen volledig onverwacht, zoals *Carex pulicaris*.

Grasland en sloten

Het gehele grasland wordt al sinds de uitgevoerde werkzaamheden samen met het naastgelegen bos en enkele voormalige hockeyvelden jaarrond begraaasd door vijf Galloways. Het overgrote deel van het grasland van de Koeiemeent is niet ver-

graven. Hier vinden we thans een vrij ruige en veelal vrij droge vegetatie met soorten als *Holcus lanatus*, *Agrostis spec.*, *Ranunculus repens* en *Ranunculus acris*.

Opgemerkt moet worden dat het perceel tot 1986 matig en nadien niet meer is bemest. De waterhuishouding van de sloten is geheel anders geworden. De verbinding van de noordelijke sloot met het voedselrijke water van de nabij gelegen Karnemelksloot is verbroken. Om het water langer in het gebied vast te houden zijn op diverse plaatsen damwanden geplaatst. Thans worden de sloten vooral gevoed door regenwater en oppervlakkig afstromend grondwater. In de sloten groeiden naast de nog aanwezige soorten van voedselrijkere milieus al snel *Eleogiton fluitans* en *Pilularia globulifera*, die aan het einde van de 19e eeuw ook reeds in het gebied voorkwamen (De Vries 1889). Laatstgenoemde soort vormt tot op heden plaatselijk zelfs uitgestrekte vegetaties. Bijzonder was de vondst in 2002 van *Utricularia minor*, die het voedselarme karakter van het water indiceert. Tijdens een excursie van de PKN in 2003 werd ook opnieuw *Nitella translucens* gevonden. De geleidelijke overgang van water naar land wordt geïllustreerd door de soortensamenstelling van de vier gemaakte opnamen (tabel I).

Op de glooiende oevers van de sloten hebben zich tal van soorten op de kale zandbodem gevestigd. Daarbij zijn in dit gradiëntmilieu niet alleen soorten van relatief voedselrijk nat grasland zoals *Lotus pedunculatus* verschenen, maar ook heidebewoners als *Juncus squarrosus* en hier en daar *Calluna vulgaris* en *Erica tetralix*. *Pedicularis palustris* komt plaatselijk massaal voor. Bijzonder was dat al vrij snel enkele planten van *Gentiana pneumonanthe* werden gevonden en later zelfs een enkele plant *Pedicularis sylvatica*.

Op de hogere delen ligt een ontwikkeling naar heischraal grasland (*Nardogalion saxatilis*) voor de hand, naar boven toe begrensd door het al genoemde

oorspronkelijke grasland, naar onder door de directe oevervegetaties. De hier gemaakte opname (opname 6 in tabel III) illustreert dat thans op deze overgang nog veel soorten van kleine zeggengemeenschappen (*Carici curtae* - *Agrostietum caninae*) aanwezig zijn.

Het Pannekoekfort

De ontwikkeling van het Pannekoekfort is al uitgebreid in *De Levende Natuur* beschreven, naar aanleiding van het optreden van *Hydrocotyle ranunculoides* (De Mars & Bouman 2002).

Hier wordt volstaan met de melding dat het ven door een prachtige rand van *Hypericum elodes* omzoomd is geraakt. In augustus 2004 werd in een deel van deze vegetatie massaal *Salvinia molesta* aangetroffen. De mooiste vegetatie is aanwezig op het eilandje in het midden van het ven. Hier komen naast *Calluna vulgaris* en *Erica tetralix* zowel *Drosera rotundifolia* als *Lycopodiella inundata* massaal voor.

Vergraven grasland

In het vergraven deel treedt veel ruimtelijke variatie in waterstand op. Er zijn vrijwel permanent onder water staande delen aanwezig en gebiedsdelen die een groot deel van het jaar plas-dras staan, maar ook drogere gedeelten. In het gebied is geen sprake van uittredend grondwater maar wel zijn de waterstanden altijd hoog door het oppervlakkig afstromende grondwater. In natte zomers blijven grote delen dan ook jaarrond plas-dras staan. Dat het niet puur regenwater is wat hier blijft staan wordt mooi geïllustreerd door het mos *Philonotis fontana* dat al vanaf de eerste jaren massaal voorkomt. Dit mos groeit vaak op plaatsen met enige kwel van gebufferd water. Overigens gingen er plaatselijk ook al snel veenmossen groeien.

Ook het vergraven deel werd vanaf het begin begraaasd door de koeien. Er vestigden zich al snel bijzondere plantensoor-

opnamenr.	7	8	9	10
oppervlak in m ²	4	4	4	4
totale bedekking	90	70	60	70
bedekking kruidlaag	90	30	60	70
bedekking moslaag	0	60	0	10
aantal soorten	9	12	16	11
Voedselarm				
<i>Hypericum elodes</i>	1	2	.	3
<i>Ranunculus flammula</i>	r1	p1	p1	.
<i>Eleogiton fluitans</i>	2	a1	.	.
<i>Utricularia minor</i>	1	.	1	.
<i>Nitella translucens</i>	5	.	.	.
<i>Eleocharis multicaulis</i>	.	p2	.	.
<i>Hydrocotyle vulgaris</i>	.	m4	p1	p1
<i>Pedicularis palustris</i>	.	.	r1	.
<i>Pilularia globulifera</i>	.	.	2	.
Voedselrijker				
<i>Juncus acutiflorus</i>	a2	p1	p1	p1
<i>Myosotis laxa + palustris</i>	r1	.	3	.
<i>Elodea nuttallii</i>	p1	.	.	.
<i>Sagittaria sagittifolia</i>	p1	.	.	.
<i>Glyceria fluitans</i>	.	p1	.	.
<i>Juncus articulatus</i>	.	r1	p1	.
<i>Glyceria maxima</i>	.	.	p1	.
<i>Acorus calamus</i>	.	.	p1	.
<i>Equisetum fluviatile</i>	.	.	a1	.
<i>Alisma plantago-aquatica</i>	.	.	r1	p1
Overig				
<i>Agrostis stolonifera</i>	.	p1	p1	p1
<i>Juncus effusus</i>	.	p1	.	a2
<i>Lycopus europaeus</i>	.	p1	.	r1
<i>Sphagnum denticulatum</i>	.	6	.	1
Draadwier	.	.	1	.
<i>Eleocharis palustris</i>	.	.	a1	.
<i>Equisetum palustre</i>	.	.	p1	.
<i>Agrostis canina</i>	.	.	.	a2
<i>Persicaria maculosa</i>	.	.	.	p1
<i>Salvinia molesta</i>	.	.	.	4

Tabel I. Slootvegetaties in de Koeiemeent (opnamen augustus en september 2004, schaal van Londo).

ten, maar ook al spoedig baarde de enorme opslag van elzen veel zorg. Deze vonden op de kale bodem een ideaal kiembed. De koeien konden dit niet tegenhouden, ze vreten geen elzen, en al na enige jaren dreigde er zonder ingrijpen elzenbos te gaan ontstaan. In eerste instantie werd getracht de boompjes handmatig te verwijderen, maar dat bleek al snel vechten tegen de bierkaai. Gezien de enorme botanische waarde en de nog grotere potenties van het gebied die toen al duidelijk waren, is besloten het deel in aanvulling op de begrazing jaarlijks te maaien. Een klein deel is nogmaals geplagd om het hier inmiddels ontstane jonge elzenbos weer kwijt te raken. Dit deel wordt nu eveneens jaarlijks gemaaid. Het resultaat is uitstekend. Elzen treden in het gebied nauwelijks meer op, terwijl nog steeds een zeer open vegetatie aanwezig is.

Vrijwel alle bijzondere soorten die zich hier gevestigd hebben zijn er nog steeds te vinden (tabel II). Een opvallende uitzondering is Langhalsmos, *Trematodon ambiguus*. Dit eenvoudig herkenbare mos werd in 1997 voor het eerst gevonden en breidde zich vervolgens lokaal sterk uit, maar was in 2000 alweer verdwenen.

Trematodon stond in Nederland als uitgestorven te boek, met als enige vondst in Nederland een opgave van de rand van de Gelderse Vallei uit ca 1855 (Touw & Rubers 1989). In 1992 werd dit mos echter opnieuw aangetroffen, in Twente (Zielman et al. 1993). Nadien is de soort nog enkele malen gevonden, veelal op geplagde lokaties met een door de waterhuishouding of de bodemgesteldheid goede basenvoorziening.

In de vegetatie zijn thans aanzetten tot meerdere vegetatietypen te herkennen, die deels door elkaar optreden. Een grove indeling van laag naar hoog is als volgt:

In de lage en relatief zure delen is de invloed van stagnerend regenwater het grootst. Al vanaf het begin heeft zich hier veel veenmos gevestigd, voornamelijk *Sphagnum denticulatum* en lokaal o.a. *Sphagnum palustre* en *Sphagnum sub-*

nitens. Hier zijn veel *Drosera rotundifolia* en *Eriophorum angustifolium* te vinden en ook plaatselijk *Lycopodiella inundata*.

Op de iets minder natte delen neemt *Philonotis fontana* de plaats van de veenmossen in. Hier is duidelijk een grotere rol van afstromend grondwater. Voor dit deel karakteristieke soorten waren al direct *Pedicularis palustris*, *Carex oederi* subsp. *oedocarpa* en *Carex panicea*. Vegetatiekundig kan hier in eerste instantie gedacht worden aan kleine-zeggengemeenschappen (*Parvocaricetea*). Opvallend is echter dat juist in dit deel nog vrijwel jaarlijks nieuwe bijzondere soorten gevonden worden en dat betreft dan vaak soorten die een ontwikkeling naar blauwgrasland (*Cirsio dissecti-Molinietum*) dan wel naar basenrijke vormen van kleine-zeggen gemeenschappen indiceren. Het gaat daarbij om - met tussen haakjes jaar van eerste waarneming - *Carex pulicaris* (2000), *Carex diandra* (2001), *Carex hostiana* (2002), *Dactylorhiza incarnata* (2003) en *Cirsium dissectum* (2003). Laatstgenoemde soort staat elders in dit gebied trouwens al langer. Opvallend is het inmiddels veelvuldige voorkomen van *Pedicularis sylvatica*.

Op de hoogste delen vinden we naast *Polytrichum formosum* ook veel van de algemenere soorten uit het tweede type, maar hier zijn enkele opvallende extra soorten: *Dactylorhiza majalis* subsp. *praetermissa*, *Rhinanthus minor* en *Rhinanthus angustifolius*. De laatste soort is hier aspectbepalend. Hier kan vegetatiekundig meer aan het *Calthion palustris* gedacht worden.

De vijf in dit deel in 2003 gemaakte opnamen (tabel III) zijn op verschillende punten langs deze hoogtegradiënt gemaakt. Hoewel bovengenoemde indeling in het veld aan het aspect vrij goed herkenbaar is, laten de opnamen zien dat de soortensamenstelling in praktijk veelal (nog?) een mengsel van de genoemde

typen is. Niet onvermeld mag blijven dat in een andere hoek van het grasland langs een sloot ook een klein deel vergraven is. De ontwikkeling hier lijkt sterk op die in de hoogste delen van het grote vergraven deel. Opvallend hier is echter dat er inmiddels tegen de 70 exemplaren van *Briza media* aanwezig zijn, alsmede ca. 35 exemplaren van *Dactylorhiza majalis* subsp. *majalis*. Ook werden hier in 2002 enkele planten van *Carex pulicaris* aangetroffen. Deze konden echter in 2003 niet meer teruggevonden worden.

Herkomst van soorten

Inmiddels hebben zich in het gebied 19 Rode-Lijstsoorten vaatplanten gevestigd, terwijl er ook diverse andere bijzondere soorten zijn gevonden zoals *Pilularia globulifera*, de mossen *Trematodon ambiguus*, *Sphagnum molle* en *Sphagnum compactum* en het kranswier *Nitella translucens*. De vraag is uiteraard hoe deze soorten zich hier hebben kunnen vestigen. Een deel van de soorten heeft zeer fijne diasporen en is wellicht via de lucht aangevoerd. Er zijn echter ook soorten met andere snelwerkende strategieën, zoals *Pilularia globulifera*, waarvan de door slijm omhulde sporen waarschijnlijk door watervogels aan hun poten worden meegenomen (Bremer 2002). Deze is de laatste jaren op zeer veel plaatsen in Nederland gevonden. In combinatie met een lange levensduur van de diasporen kan transport door de lucht een snelle vestiging op veel plaatsen goed verklaren. Andere soorten zijn in de directe omgeving nog royaal aanwezig. Dit geldt voor *Cirsium dissectum* in het noordelijk gelegen klassieke blauwgrasland en *Pedicularis palustris* in de hemelsbreed slechts enkele honderden meters verder gelegen schraalgraslanden van het Naardermeer. Maaimachines of laarzen van onderzoekers kunnen hier ongemerkt een handje hebben geholpen bij het transport.

Diverse van de andere boven-

genoemde soorten zijn echter al meerdere decennia niet meer bekend uit de wijde omgeving en hebben ook nog eens zwaardere zaden. Het ligt niet in de rede dat deze soorten, - denk aan de *Carex*-soorten -, zijn uitgezaaid. Er rest niets anders dan aan te nemen dat de zaden van deze soorten zich toch nog in de zaadvoorraad bevonden, in sommige gevallen wellicht al bijna een eeuw (De Vries 1889).

Toekomst

Ooit herbergden de meentgronden een rijke flora en vegetatie. Thans zijn er opnieuw aanzetten tot veel variatie in flora en vegetatie, al is het slechts op een stukje van nog geen 2 hectare.

Het is moeilijk te voorspellen hoe de vegetatie van het vergraven deel zich verder zal ontwikkelen, zeker als de vegetatie zich eenmaal gesloten heeft. Wellicht dat er zich uiteindelijk een soortenrijk blauwgrasland (*Cirsio dissecti-Molinietum*) zal ontwikkelen in de nu geplagde delen. De zich vestigende bijzondere soorten maar ook bijvoorbeeld het veelvuldig voorkomen van *Juncus acutiflorus* wijzen hierop. De nattere delen zullen een zuurdere vegetatie herbergen met waarschijnlijk veel veenmos. Mogelijk wijst dit op een ontwikkeling naar kleine zeggengemeenschappen (*Carici curtae-Agrostietum caninae*). Zeker is dat het zeer boeiend zal zijn om de ontwikkelingen te blijven volgen.

Dankwoord

Graag danken we A. Adams, A. Boosten, J. Diemeer, S. de Goeij, M. Gutter, M. van der Heiden, Th. Kerkhof, J. Kleuver, J. Smittenberg, H. Sprangers, A. Troelstra en M. Vocks (deelnemers aan de PKN-excursie in juni 2003) voor hun hulp bij het maken van de opnamen.

The Laegieskamp, a litter fen at the fringe of sand and peat

The Laegieskamp is the last still existing part of extensive meadows with *Molinietalia* and *Nardo-Galium* communities on the border between a sandy glacial area and the peat area of the river Vecht. For a long period there was only one parcel of grassland left with an impoverished *Cirsio dissecti - Molinietum* vegetation. In 1995 part of the top soil was removed in a grasslandparcel at some hundred meters. Surprisingly many rare species were found during the next years (Table II), even species that had not been found in this region for many decades. It is still difficult to suggest which kind of vegetation will develop in the long run. However, we assume that on the wettest parts, which are relatively poor in nutrients, a *Carici curtae-Agrostietum caninae* vegetation will develop, while on the higher parts, also more rich in nutrients, a species-rich *Cirsio dissecti-Molinietum* vegetation will be formed. The presence of the last mentioned association is indicated already by the establishment during the last years of *Carex hostiana*, *Carex pulicaris* and *Carex diandra*.

Literatuur

- Bremer, P. (2002). De toename van *Pilulifera globulifera* L. (Pilvaren) in Overijssel. *Gorteria* 28: 81-88.
- Mars, H. de (1996). Herstel van een afgeschreven blauwgrasland in de Vechtstreek? *De Levende Natuur* 97: 123-129.
- Mars, H. de, W. Fokkema & J.C.A. van Alphen (1995). Natuurontwikkeling in het Laegieskampgebied. *De Levende Natuur* 96: 156-157.
- Mars, H. de & A.C. Bouman (2002). Grote waternavel ook een bedreiging voor zwakgebufferde wateren. *De Levende Natuur* 103: 22-25.

- Meijden, R. van der, B. Odé, C.L.G. Groen, J.P.M. Witte & D. Bal (2000). Bedreigde en kwetsbare vaatplanten in Nederland. Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. *Gorteria* 26: 85-208.
- Touw, A. & W.V. Rubers (1989). *De Nederlandse bladmossen*. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht. pp. 532.
- Vries, H. de (1889). Bijdrage tot de flora van het Gooi. *Nederlands Kruidkundig Archief*(11) 5: 524-532.
- Zielman, H.R., E.J. Weeda & F. Bos (1993). De najaarsexcursie 1992 in Noordoost-Twente. *Buxbaumiella* 32: 41-56.

	RL	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
<i>Hypericum elodes</i>	KW	175	92	280	300	<u>200</u>	<u>291</u>	<u>555</u>	<u>830</u>	<u>550</u>
<i>Pilularia globulifera</i>	dlstr	<u>5.5</u>	<u>2.5</u>	<u>32</u>	<u>96</u>	<u>100</u>	<u>88</u>	<u>210</u>	<u>250</u>	<u>170</u>
<i>Eleogiton fluitans</i>	KW	<u>2</u>	<u>0.5</u>	<u>1.5</u>	<u>1.5</u>	<u>4</u>	<u>9</u>	<u>14</u>	<u>18</u>	<u>35</u>
<i>Cirsium dissectum</i>	KW	.	1	5	1	1	1	0	1	4
<i>Pedicularis palustris</i>	KW	.	8	294	1035	> 5000	> 5000	> 5000	> 5000	> 5000
<i>Genista anglica</i>	GE	.	3	6	7	n. get.	8	n. get.	n. get.	n. get.
<i>Gentiana pneumonanthe</i>	GE	.	2	5	3	3	1	1	1	4
<i>Pedicularis sylvatica</i>	BE	.	.	2	0	49	19	214	20	400
<i>Dactylorhiza majalis</i> * majalis	KW	.	.	5	67	44	39	31	37	45
<i>Lycopodiella inundata</i>	KW	.	.	1	4	29	47	61	188	> 500
<i>Drosera rotundifolia</i>	GE	.	.	30	50	> 100	> 400	n. get.	n. get.	n. get.
<i>Myrica gale</i>	GE	.	.	3	4	n. get.	6	n. get.	n. get.	n. get.
<i>Succisa pratensis</i>	GE	.	.	80	80	n. get.	245	n. get.	n. get.	> 500
<i>Briza media</i>	KW	.	.	.	5	18	17	39	90	50
<i>Carex pulicaris</i>	BE	11	15	21	26
<i>Carex diandra</i>	KW	4	4	10
<i>Rhinanthus minor</i>	GE	40	330	700
<i>Carex hostiana</i>	BE	18	23
<i>Utricularia minor</i>	KW	<u>15</u>	<u>17</u>
<i>Dactyloriza incarnata</i>	KW	1
Aantal RL-soorten en doelsoorten		3	7	13	13	14	15	16	19	20

Tabel II. Ontwikkeling van de Rode Lijst- (Van der Meijden, 2000) en doelsoorten over de periode 1995-2003 in de Koeiemeent. In 2004 zijn geen nieuwe Rode Lijst soorten aangetroffen. Aangegeven is aantal exemplaren of aantal m²; n.get. = aanwezig maar niet geteld.

<i>opnamennummer</i>	1	2	3	4	5	6
<i>oppervlak in m²</i>	9	9	9	6 ¼	9	4
<i>totale bedekking.</i>	50	70	80	90	98	70
<i>bedekking kruidlaag</i>	35	40	40	80	65	10
<i>bedekking moslaag</i>	30	50	70	20	90	70
<i>aantal soorten</i>	44	40	31	35	39	25
Carici curtae - Agrostietum caninae						
<i>Carex oederi</i> * oedocarpa	1	2a	+	1	1	p1
<i>Carex panicea</i>	m2	2b	.	2b	2a	p1
<i>Drosera rotundifolia</i>	1	1	+	r	+	a1
<i>Pedicularis palustris</i>	a1	2m	1	+	+	r1
<i>Ranunculus flammula</i>	p1	1	1	r	+	p1
<i>Eriophorum angustifolium</i>	a1	2b	r	.	1	.
<i>Lycopodiella inundata</i>	p1	p1
<i>Carex echinata</i>	.	1	+	.	+	p1
<i>Mentha aquatica</i>	.	1	+	+	.	.
<i>Carex nigra</i>	.	.	.	r	.	.
<i>Pedicularis sylvatica</i>	+	.
<i>Gentiana pneumonanthe</i>	p1
<i>Carex pilulifera</i>	r1
<i>Potentilla erecta</i>	p1
<i>Calluna vulgaris</i>	p1
Slootkanten, voedselrijker						
<i>Lycopus europaeus</i>	a1	+	.	r	.	.
<i>Lythrum salicaria</i>	.	1
<i>Bidens tripartita</i>	.	+	r	.	.	.
<i>Glyceria fluitans</i>	.	.	r	.	.	.
<i>Phragmites australis</i>	.	.	r	.	.	.
<i>Bidens frondosa</i>	.	.	.	r	.	.
<i>Stachys palustris</i>	.	.	.	+	.	.
Cirsio dissecti - Molinietum						
<i>Carex hostiana</i>	.	1
<i>Carex diandra</i>	.	+	+	.	.	.
<i>Carex pulicaris</i>	1	.
Molinietalia						
<i>Holcus lanatus</i>	a1	+	1	+	1	p1
<i>Juncus acutiflorus</i>	p1	+	2m	2a	1	a1
<i>Lotus pedunculatus</i>	a1	1	2b	1	1	a1
<i>Plantago lanceolata</i>	r1	+	r	1	1	p1
<i>Cardamine pratensis</i>	r1	1	2a	+	1	.
<i>Juncus articulatus</i>	a1	+	+	.	+	.
<i>Hydrocotyle vulgaris</i>	p1	.	.	2a	1	.
<i>Rhinanthus angustifolius</i>	.	1	1	3	2a	.
<i>Eleocharis palustris</i>	.	.	+	.	.	.
<i>Galium palustre</i>	.	.	+	.	.	.
<i>Cerastium fontanum</i> * vulgare	.	.	.	+	.	.
<i>Dactylorhiza majalis</i> * praetermissa	.	.	.	1	.	.

Het Laegieskamp, een blauwgrasland op de overgang van zand en veen

<i>opnamenummer.</i>	1	2	3	4	5	6
<i>Angelica sylvestris</i>	.	.	.	r	.	.
<i>Rumex acetosa</i>	.	.	.	+	+	.
Overige soorten						
<i>Anthoxanthum odoratum</i>	l	l	2m	2m	2b	.
<i>Agrostis stolonifera</i>	m4	+	2m	.	.	pl
<i>Juncus bulbosus</i>	al	2a	.	.	+	.
<i>Juncus effusus</i>	pl	+	.	.	+	.
<i>Leontodon autumnalis</i>	al	.	.	.	+	pl
<i>Ranunculus acris</i>	pl	.	r	.	+	.
<i>Equisetum arvense</i>	pl	.	.	.	+	.
<i>Cirsium arvense</i>	rl
<i>Sagina procumbens</i>	.	l	+	+	l	.
<i>Potentilla anserina</i>	.	r	r	l	.	.
<i>Ranunculus repens</i>	.	+	.	+	.	.
<i>Calamagrostis canescens</i>	.	+
<i>Thelypteris palustris</i>	.	l
<i>Poa trivialis</i>	.	.	r	.	.	.
<i>Hypochaeris radicata</i>	.	.	.	+	2a	pl
<i>Taraxacum spec.</i>	.	.	.	l	.	.
<i>Trifolium repens</i>	.	.	.	l	l	.
<i>Betula pubescens</i>	al	+	.	+	l	al
<i>Salix cinerea</i>	al	+	r	+	.	.
<i>Salix repens</i>	pl	r	r	.	.	.
<i>Betula pubescens</i>	al	+	.	+	l	al
<i>Salix cinerea</i>	al	+	r	+	.	.
<i>Salix repens</i>	pl	r	r	.	.	.
Mossen						
<i>Philonotis fontana</i>	l	2b	4	+	+	.
<i>Atrichum undulatum</i>	m1	r	.	2m	5	.
<i>Brachythecium rutabulum</i>	pl	.	.	2a	+	.
<i>Calliergonella cuspidata</i>	pl	+	.	2b	.	.
<i>Polytrichum commune</i>	m1	+	2m	.	.	.
<i>Riccardia chamaedryfolia</i>	pl	2m
<i>Sphagnum fimbriatum</i>	l	.	.	.	2a	.
<i>Pellia epiphylla</i>	l	.	.	.	+	a2
<i>Campylopus introflexus</i>	m4	3
<i>Cephalozia bicuspidata</i>	pl	al
<i>Nardia scalaris</i>	pl	al
<i>Sphagnum palustre</i>	.	l	+	.	.	.
<i>Sphagnum denticulatum</i>	.	3	.	.	.	al
<i>Polytrichum formosum</i>	2a	4

Tabel III. Opnamen in het vergraven deel van het grasland van de Koeiemeent, gemaakt tijdens een PKN-excursie van 12 juni 2003. Opname 6 is in augustus 2004 door de eerste auteur gemaakt op de vergraven oever van een sloot. In opname 1 en 6 is de schaal van Londo gebruikt, in de andere vier opnamen de uitgebreide Braun-Blanquet schaal. Tevens in opname 1 *Alnus glutinosa* pl, *Fraxinus excelsior* rl, *Dicranella cerviculata* m1, *Lophozia capitata* pl, *Mnium hornum* m1, *Rhytidiadelphus squarrosus* m1, *Sphagnum squarrosum* m2. In opname 2 *Sphagnum subnitens* l, in opname 4 *Pellia endiviifolia* r. In opname 5 *Alnus nigra* r, *Amelanchier lamarckii* +, *Salix aurita* + *Osmunda regalis* +, *Juncus bufonius* l.